

BODEMEROSIE IN WEST-VLAANDEREN : EEN VERHAAL MET EEN GELUKKIG EINDE ?

'50 jaar geleden heb ik drainage gelegd, 80 cm diep', zegt een landbouwer uit de Kemmelstreek aan een Vlaams ambtenaar, 'vorige week heb ik één van de buizen kapotgetrokken bij het ploegen.' Een tekenend verhaal, waar gebeurt, als een anekdote verteld op een bijeenkomst van Inagro over erosie. Schrijnend zelfs, want we hebben maar een tweetal meter vruchtbare bodem en met de klimaatverandering zou het aan het huidige tempo, best wel kunnen dat het nu geen 50 jaar meer duurt voor de rest van de bodem naar de Noordzee vloeit.

Stilaan zijn het niet enkel meer de natuur- en milieugroeperingen die aan de alarmbel trekken, maar komt er ook gemor van bij de landbouwers zelf: het niet toepassen van aangepaste teelten en technieken, zorgt er immers onder andere voor dat grachten onderaan een helling gauw vol zitten en dat kost geld. Uitgaven die hadden kunnen vermeden worden.

En ook het beleid volgt stilaan. Op een voorstelling van de provinciale werking erosiebestrijding op 22 mei van dit jaar, binnen het kader van Inagro, werd een en ander toegelicht door Annelies Pollentier. Zij is de provinciale erosiebestrijdingscoördinator.

Vaststellingen

De leemstreek en de zandleemstreek, die je bij ons in het zuiden van de provincie kan vinden, zijn nogal gevoelig voor erosie. Als deze bodemsoort gecombineerd wordt met een hellend vlak, bodemverdichtende landbouwtechnieken, onaangepaste technieken en de onvermijdelijke neerslagpieken, dan heb je een eroderende mix, die tot 7 ton per hectare van de beste top laag afspoelt. Dat is voor Vlaanderen in totaal een 2 miljoen ton goede landbouwgrond, die jaarlijks de gracht inspoelt.

Het erosieprobleem wordt voor een groot deel

veroorzaakt door de landbouw : jaarlijks verliest ze 2 miljoen ton vruchtbare bodem. Daarvan loopt 20% rechtstreeks de waterlopen in, wat stroomafwaarts voor grote modder- en wateroverlast zorgt. De rekening van 16 miljoen euro voor de bagger- en verwerkingskosten om dit sediment te ruimen, wordt elk jaar opnieuw gepresenteerd aan de belastingbetaler.

Landbouwers die rechtstreeks inkomenssteun (toeslagrechten) ontvangen of deelnemen aan agromilieumaatregelen moeten in het kader van de randvoorwaarden verplicht erosiewerende maatregelen nemen op sterk erosiegevoelige

percelen. Het aandeel erosiegevoelige teelten blijft echter heel hoog : 22 procent op percelen met een zeer hoge en 57 procent op percelen met een hoge bodemerosiegevoeligheid.

Vandaag zijn enkel landbouwers in de sterk erosiegevoelige gebieden (10.000 ha) verplicht om een beperkt aantal maatregelen te nemen. Natuurpunt vraagt om deze verplichting uit te breiden tot alle erosiegevoelige gebieden (150.000 ha).

In 2008 werden de West-Vlaamse gemeenten, voor het opstellen van een erosiebestrijdingsplan, voorzien van 1,2 miljoen euro subsidies voor het aanpakken van erosie op 95.800 ha van hun grondgebied. 28 van de 36 erosiegevoelige gemeenten gingen hierop in en maakten een erosiebestrijdingsplan op. Het merendeel van die gemeenten stopte het, na opstellen, veilig achter slot en grendel.

In 2013 kiemt er terug ambitie op het erosieplan: een intergemeentelijke erosiebestrijdingscoördinator klopt op de poorten van de wegspoelende gemeenten, 12 openden reeds voorzichtig hun poorten.

Verschillende soorten bodemerosie

Bodemerosie is een proces waarbij bodemdeeltjes losgemaakt en verplaatst worden door water, wind of bodembewerking. Vermits bodemerosie door water bij ons de meest voorkomende vorm van erosie is, zullen we in het verloop van het artikel dan ook voornamelijk deze vorm van erosie bespreken.

Bodemerosie door water

Bodemerosie door water hangt af van verschillende factoren. Zo hebben hevige en langdurige regens groot effect op bodemerosie. In vlakke gebieden, zoals de polders, heb je bijna geen watererosie, in tegendeel, het zijn de gebieden waar zich de afgespoelde deeltjes, sedimenten, afzetten en een nieuwe bodem kunnen vormen. Als de hellingen van de akkerpercelen steiler en langer worden, neemt het erosierisico toe. Het water versnelt en heeft zo een grotere kracht die inwerkt op de bodem. Daarenboven wordt het gemengd met grond, waardoor het nog sterker zal inwerken. Bodemerosie manifesteert zich het meest op steile hellingen en in zones waar water geconcentreerd wordt. Zandleem en leemgronden zijn heel gevoelig voor erosie, een omzichtige is dus geboden.

Waar er eerder een lappendeken van akkertjes de bodem ter plaatse hield, opteerde men na WOII voor grootschalige akkers, ook op hellingen. De eeuwenoude symbiose tussen landbouw, landschap en natuur werd in de naoorlogse periode dan ook sterk verstoord door allerlei technologische en maatschappelijke evoluties. De landbouw werd immers sterk geïndustrialiseerd en de schaal waarop aan landbouw werd gedaan, nam steeds grotere proporties aan. De kleine, familiale boeren moesten er uit en de mens werd meester over landschap en natuur. De gevolgen van de beslissingen toen, laten zich voelen vandaag: de landbouw is medeverantwoordelijk voor problemen als eutrofiëring, afname van biodiversiteit, het verdwijnen van kleinschalige landschapselementen, de verstoring van het cultuurlandschap – ontstaan door het samenspel van natuur en landbouw- en de aftakeling van de bodem (ook via erosie).

Door deze ‘groene revolutie’ werd het mogelijk om minder vruchtbare gronden op een eenvoudige manier binnen de teelt in te schakelen. Kunstmest zorgde immers voor de juiste voeding voor de plant. De gevolgen hiervan werden echter over het hoofd gezien: de bodemstructuur die vroeger werd aangerijkt door stalmest en plantaardige structuurelementen, verloor haar natuurlijk leven. Het gebruik van steeds zwaardere en meer efficiënte machines versnelde het proces. Een ‘dode’ bodem is als vogel voor de kat bij zware regenval. Door een goede bodemstructuur kan er immers meer water (sneller) infiltreren en worden bodemdeeltjes minder gemakkelijk losgemaakt en verplaatst.

Daar waar een bodem reeds in verval is, zou een dichte en permanente begroeiing (bv. permanent grasland, ...) de erosie kunnen ophouden. Bodemerosie wordt immers problematisch wanneer de beschermende werking van de vegetatie permanent of tijdelijk wegvalt (bv. intensieve landbouw met eenjarige teelten (mais, bieten, aardappelen,...), velden waar geen groenbedekker kon ingezaaid worden, ...). De regen valt rechtstreeks op de bodem, waardoor ze loskomt, de afwezigheid van vegetatie laat deze losgekomen deeltjes dan toe om vrij af te stromen.

In onze provincie komt bodemerosie vooral voor in het zuiden van onze provincie. Het probleem is het ergst in het gebied van de West-Vlaamse Heuvels, de Midden-West-Vlaamse Heuvelrug en tussen Leie en Schelde. Ook in minder heuvelachtige

gemeenten, zoals bv. Pittem, Meulebeke, Tielt en Ingelmunster is het probleem niet te onderschatten. Het probleem is echter niet steeds per gemeente te beschouwen. Ook binnen de gemeenten, die niet bij de meest erosiegevoelige horen, kan erosie op bepaalde percelen voor grote problemen zorgen.

Waar wachten ze op?

Het lijkt evident dat erosie een gemeenschappelijk strijdpunt moet zijn van landbouwer, gemeente, provincie en het gewest. Quod non.

Het zou vooreerst niet abnormaal zijn dat ook in de landbouwbedrijven het principe van 'de vervuiler betaalt' wordt toegepast. Dit gebeurt immers voor de andere bedrijven en particulieren in dit land. Voor de landbouw wordt echter een uitzondering toegepast.

Het zou niet abnormaal zijn dat alle landbouwers, alleen al uit economisch oogpunt, de beperkte vruchtbare bodem waarover ze beschikken, volop zouden beschermen. Daarenboven zou het, ook vanuit economisch standpunt, niet abnormaal zijn dit ook te doen voor de gewassen die er op staan en nu mee afstromen.

Het zou daarenboven niet abnormaal zijn dat de verschillende overheden maximaal inzetten op begeleiding, reglementering en handhaving van erosiepreventieve en "-bestrijdende programma's. Het kost immers bakken overheidsgeld om langs de ene kant programma's te subsidiëren en langs de andere kant de onwil van sommige landbouwers uit de grachten en beken te ruimen. Zo zijn er bijvoorbeeld nog niet veel gemeenten die een gemeentelijke erosieverordening hebben (bijv. Landen in Vlaams-Brabant heeft dit voor de fruitkwekers). Ook het ploegen tot tegen de beekrand wordt niet intensief opgevolgd. Tot op vandaag wordt het effect van de verschillende

erosiebestrijdende programma's en subsidies niet gemonitord op niveau van de provincie. En op Vlaams niveau blijven de maatregelen uit die erosiebestrijdende maatregelen verplichtend maken voor alle erosiegevoelige gebieden, met koppeling aan de inkomenssteun. Een gevolg hiervan is onder meer dat het aandeel erosiegevoelige gewassen (op erosiegevoelige gronden) in het algemeen voor Vlaanderen steeg met gemiddeld een 3% tussen 2007-2011.

Het beleid streeft er vandaag dan ook nog te weinig naar om een werkelijke transitie van de landbouw te bekomen, die rekening houdt met de kenmerken van het landschap en hierop haar methoden aanpast. Eerder wordt er gekozen voor het tegenhouden of kanaliseren van de afstromende bodem, dan het tegenhouden van het afstromen van de bodem. Aan het huidige tempo is er nog tachtig jaar nodig om alle erosieproblemen aan te pakken, zo blijkt uit een rapport van INBO. Wanneer we slechts 14 procent van de belangrijkste erosieproblemen tegen 2014 kunnen aanpakken, dan zal het nog heel lang duren.

Maar af en toe komen er ook positieve signalen over de eroderende gebieden. We dachten dat de erosiebestrijdingsplannen van een aantal gemeenten stilletjes onder een dikke laag stof zouden bedolven geraken, tot Inagro, 'Beitem' voor de ingewijden, een intergemeentelijke en provinciale erosiebestrijdingscoördinator wilde aanstellen.

Het erosiebesluit voor West-Vlaanderen

Op 26 februari 2010 werd het bestaande Vlaamse Erosiebesluit van 8 mei 2009 aangepast aan de actuele noden. Sinds 1 januari 2011 is ook de aanvraagprocedure voor de subsidies in dit kader gevoelig vereenvoudigd. Dat zette Inagro ertoe aan om dit proces van vereenvoudiging verder te ondersteunen door een provinciaal aanspreekpunt aan te werven, in de gedaante van Annelies Pollentier en Maarten Naegel. Hoewel het

initiatief een trage start kent, kan het na verloop van tijd, volgens ons, potentieel hebben om de erosiebestrijding aan te vatten. Uiteraard moet dit gecombineerd worden met een intensievere inzet op vlak van erosiepreventie in de landbouw.

Argwaan vertraagt proces :

Zelfs met de nieuwe besluiten, staan niet alle actoren aan te schuiven om het erosiebestrijdingsplan van de gemeente uit te voeren. De redenen van deze argwaan zijn afhankelijk van de situatie en kunnen op verschillende vlakken worden gevonden. Hieronder enkele belangrijke:

- Inname grond voor 20 jaar;
- Onderhoud van de grasstroken/grasgangen door de landbouwer indien geen vee;
- Waardevermindering van de percelen indien gelegen in woonzone/woonuitbreidingszone;
- Waardevermindering indien de percelen verpacht worden;
- Kleinere percelen;
- Budget voor de uitvoering dient voorgeschoten te worden door de gemeente;
- Niet alle eigenaars/gebruikers van een knelpuntgebied willen meewerken, waardoor een knelpunt niet volledig kan behandeld worden en die percelen dan ook voor erosie blijven zorgen op onderliggende percelen. Hierdoor kan een dossier afgekeurd kan worden (LNE hanteert de regel: zo hoog mogelijk in het knelpuntgebied de oorzaak bestrijden, niet enkel onderaan het gebied de gevolgen bestrijden/minimaliseren)

- ...

De factoren die hen dan wel over de streep trekken:

- Mooie vergoeding voor de ingenomen grond voor zowel eigenaars als gebruikers;
- Geen modderruiming meer ;
- Grasstroken kunnen gebruikt worden als wendakker, mogen nog steeds bereden worden;
- Verplichting door Aquafin of VMM;
- Indien nodig wordt er overgegaan tot onteigening;

- ...

Om een dossier te kunnen indienen is steeds zowel de medewerking van de gemeente, als van alle eigenaars en alle gebruikers van de betreffende percelen noodzakelijk. Meestal vraagt het heel wat overlegmomenten om tot een consensus te komen tussen deze drie partijen. Evengoed weigeren bepaalde kritieke actoren mee te werken, waardoor een dossier niet kan uitgewerkt worden of serieus

aangepast moet worden. In verschillende gevallen is het dan al gebeurd dat ook de gemeente liever geen maatregelen opdringt waardoor het dossier wat aan de kant geschoven wordt. Daarnaast werd ook vastgesteld dat verschillende gemeenten nog niet ten volle op de hoogte zijn van het Erosiebesluit en de subsidies die kunnen verkregen worden vanuit Vlaamse Overheid en provincie West-Vlaanderen. En het is ook daar dat de werking als intergemeentelijke erosiecoördinator een sensibiliserende en motiverende rol in wil spelen.

Kosten

Onder erosiebesluit staan 3 subsidiemaatregelen :

1) *Opmaak erosiebestrijdingsplan (12,5€/ha plangebied):* dit is voorwaarde voor verdere subsidiesteun, maar reageert niet mee op veranderingen. De gemeenten die er eentje hebben zijn: Anzegem, Ardooie, Diksmuide, Harelbeke, Heuvelland, Hoogdele, Houthulst, Ichtegem, Ieper, Koekelare, Kortemark, Kortrijk, Langemark-Poelkapelle, Ledegem, Lichtervelde, Menen, Mesen, Meulebeke, Moorslede, Pittem, Poperinge, Staden, Tielt, Vleteren, Wervik, Wevelgem, Zonnebeke, Zwevegem.

2) *Loonkost intergemeentelijke erosieambtenaar Inagro (12,5 €/ha plangebied):*

Hoofdtak is actiepunten uit gemeentelijke erosiebestrijdingsplannen op het terrein te realiseren. 9 gemeenten tekenden in januari 2013 in (Heuvelland, Poperinge, Moorslede, Hoogdele, Tielt, Koekelare, Lichtervelde, Diksmuide, Meulebeke) en 3 gemeenten volgen in september 2013 (Pittem, Staden, Kortemark). Intekenen kan halfjaarlijks. Gemeenten die nog geen aanvraag indienden, hebben hiervoor nog tot eind augustus 2013 de tijd. Deze kunnen dan vanaf 1 januari 2014 instappen.

Hier spelen ook de natuur- en milieuverenigingen een rol. Door druk te zetten via de gemeentelijke Minaraden, kunnen de besturen aangepord worden om hierover contact op te nemen met Inagro.

3) *Uitvoering gemeentelijke erosiebestrijdingswerken (subsidie van 75% door LNE-ALBON, 15% door provincie West-Vlaanderen en 10% voor de gemeente):*

5 gemeenten hebben reeds goedgekeurde dossiers voor realisatie en een aantal werken zijn reeds gerealiseerd. 9 gemeenten zitten in de fase van dossieropmaak of in overlegfase met eigenaars/gebruikers om in de nabije toekomst werken te kunnen realiseren.

Andere vergoedingen zijn deze voor de grasbufferstroken, de meest toegepaste en meest eenvoudige maatregel. Hiervoor 8200 EUR vergoeding per hectare voorzien, voor inzaai en nazorg, gedurende 20 jaar. Voor het realiseren van andere kleinschalige erosiebestrijdende maatregelen worden zowel vergoedingen voor eigenaars als gebruikers voorzien, en dit voor de periode van 20 jaar. (eigenaars: éénmalige vergoeding van 9050 €/ha ingenomen oppervlakte; gebruikers: jaarlijkse vergoeding van 1560 €/ha ingenomen oppervlakte).

Controle

Je kan vele zaken ondersteunen, maar zonder handhaving van de genomen maatregelen en de bestaande verplichtingen blijft het risico bestaan dat niet alle maatregelen worden nageleefd. De verschillende partners binnen de erosiebestrijdende maatregelen op gemeentelijk niveau, geven dan ook aan dat bij niet-naleven van de afspraken er een terugvordering van de ondersteuning zal geëist worden.

De provincie wil ook alle verplichtingen ophijsten ikv erosiepreventie en “-bestrijding en deze door de gemeenten laten publiceren. Om ook de code van goede landbouwpraktijken nog meer ingang te laten vinden, wil Inagro ook meer in overleg gaan met de landbouwer. Veldwerk overtuigt immers meer dan bureauwerk.

Ook via beheerovereenkomst

tussen landbouwer en VLM kunnen erosiebestrijdende maatregelen genomen worden. Over het effect hiervan, werden in eerdere nieuwsbrieven en ook door Natuurpunt al meerdere kanttekeningen gemaakt. Immers, de looptijd van 5 jaar maakt de langetermijneffecten van de maatregelen sterk afhankelijk worden van de economische context en de wil van de landbouwer. Daarenboven situeren deze maatregelen niet op het bekkenniveau, maar wel op perceelsniveau. Je kan dan ook bezwaarlijk van een integrale aanpak spreken.

Maar toch nog een lange weg te gaan...

Dit is echter nog niet voldoende. Het beleid van stimuleren werpt maar heel schaarse vruchten af. Daarenboven evolueren de teelten naar erosiegevoelige gewassen en grootschaligheid. De groei van het aantal mestbehandelaars in de regio waar nu al heel wat erosie bestaat, kan bijvoorbeeld de teelt van energiemais aanmoedigen, een teelt die hand in hand gaat met erosie.

Er bestaat ook geen verplichting voor maatregelen, die als doel het behoud van en het uitbreiden van grasland op erosiegevoelige percelen hebben. Daarenboven vrezende landbouwers dat hun graslanden naar permanent grasland zullen worden omgezet, waardoor ze onder het natuurvergunningdecreet zouden vallen. Om dit te vermijden streven ze naar teeltrotatie, waarbij de graslanden tijdelijk zijn. Een striktere en broningerichte regelgeving voor de erosiegevoelige gebieden dringt zich dan ook op.

VLIF-steun zou nog meer kunnen ingezet worden voor ondersteunen erosiepreventieve maatregelen. Momenteel worden installaties voor directe inzaai met 18% ondersteund. Hierbij zou ook de niet-kerende bodembewerking kunnen opgenomen worden. Het is voor een landbouw onder druk niet steeds haalbaar om investeringen op lange termijn te doen. Beide voornoemde technieken kunnen wel via een beheerovereenkomst ondersteuning krijgen.

Een aantal gemeenten lijken wel interesse te hebben om hun erosiebestrijdingsplannen om te zetten in de praktijk. Momenteel hebben 12 gemeenten deze interesse getoond door een samenwerking met Inagro aan te gaan. 16 gemeenten met een erosiebestrijdingsplan hebben dan ook nog geen samenwerking aangevraagd. Bij 8 erosiegevoelige gemeenten (van de 36 erosiegevoelige) moet het besef van de noodzaak van een aanpak nog doordringen.

De natuursector, die steeds voorhoede is geweest in het erosiedebat, krijgt nu ook geleidelijk aan meer steun van de bewuste landbouwers, hun koepels en een deel van de overheid binnen de bewustmaking. Hopelijk groeit de druk op de landbouwers om de code van goede landbouwpraktijken na te leven. Hopelijk groeit ook de druk op de overheid om duurzame maatregelen te nemen, die goede praktijken beloont, maar ook slechte praktijken durft te handhaven. Want de grond vloeit stilletjes weg...

Tekst : Bart Vanwildemeersch